

**Ελληνική μνημειακή
ζωγραφική**

Δ. Πλάντζος

Διάρθρωση μαθημάτων

1. Εισαγωγικά (12/3)
2. Πηγές και μεθοδολογία (12/3)
3. Υλικά και τεχνικές (19/3)
4. Η μνημειακή ζωγραφική στην Ελλάδα της Εποχής του Χαλκού (19/3)
5. Πρώιμη ελληνική ζωγραφική, 7ος-6ος αι. π.Χ. (26/3)
6. Μνημειακή ζωγραφική και αρχαιομετρική έρευνα [Χαρίκλεια Μπρεκουλάκη] (2/4)
7. Ο Πολύγνωτος και η ζωγραφική του 5ου αι. π.Χ. (9/4)
8. Τετραχρωμία και σκιαγραφία: Απολλόδωρος, Ζεύξις, Παρράσιος (16/4)
9. Μακεδονικοί Τάφοι I (23/4)
10. Μακεδονικοί Τάφοι II (14/5)
11. Ψηφιδωτά (14/5)
12. Μνημεία της Ελληνιστικής περιόδου (21/5)
13. Ελληνορωμαϊκή ζωγραφική I (28/5)
14. Ελληνορωμαϊκή ζωγραφική II (4/6)

Διάρθρωση μαθημάτων

1. Εισαγωγικά (12/3)
2. Πηγές και μεθοδολογία (12/3)
3. Υλικά και τεχνικές (19/3)
4. Η μνημειακή ζωγραφική στην Ελλάδα της Εποχής του Χαλκού (19/3)
5. Πρώιμη ελληνική ζωγραφική, 7ος-6ος αι. π.Χ. (26/3)
6. Μνημειακή ζωγραφική και αρχαιομετρική έρευνα [Χαρίκλεια Μπρεκουλάκη] (2/4)
7. Ο Πολύγνωτος και η ζωγραφική του 5ου αι. π.Χ. (9/4)
- 8. Τετραχρωμία και σκιαγραφία: Απολλόδωρος, Ζεύξις, Παρράσιος (16/4)**
9. Μακεδονικοί Τάφοι I (23/4)
10. Μακεδονικοί Τάφοι II (14/5)
11. Ψηφιδωτά (14/5)
12. Μνημεία της Ελληνιστικής περιόδου (21/5)
13. Ελληνορωμαϊκή ζωγραφική I (28/5)
14. Ελληνορωμαϊκή ζωγραφική II (4/6)

4. Η πρόκληση της σκιαγραφίας

Κεφάλαιο 4

Απολλόδωρος ο σκιαγράφος (425-400 π.Χ.)

- «ο πρώτος άνθρωπος που ανακάλυψε την τέχνη της ανάμιξης χρωμάτων (φθορά) και την σκίαση» (Πλούταρχος, *Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι* 346A)
- «πρώτος αυτός επιχείρησε να αποδώσει την εξωτερική όψη των πραγμάτων», «πρώτος εδόξασε δίκαια τον χρωστήρα». Πριν από αυτόν δεν υπήρξε ποτέ έργο καλλιτέχνη «που μπορούσε να μας τραβήξει το μάτι» (Πλίνιος, *ΦΙ* 35.60).

σκιαγραφία:

Τελικά η ίδια η τέχνη από μόνη της κατάκτησε την αυτονομία της ανακαλύπτοντας το φως και τις σκιές και την αντίθεση των χρωμάτων μεταξύ τους που εντείνεται με την εναλλαγή τους. Αργότερα προστέθηκε η λάμψη (*splendor*) που είναι άλλο πράγμα από το φως. Το διάστημα ανάμεσα στο φως και τη σκιά ονομάζεται «τόνος»: το σμίξιμο των χρωμάτων και το πέρασμα από το ένα στο άλλο λέγεται «αρμογή».

Πλίνιος, *ΦΙ* 35.29

σκιαγραφία:

σκιαγραφία:

Κεραμική

- Ενιαίο, μελανό χρώμα
- Διάλυμα πηλού
- Πριν την όπτηση
- Βάση για εγχάραξη, επίθετο χρώμα

Ζωγραφική

- Χρωστική
- Τονικές διαβαθμίσεις
- Αποχρώσεις, χροιές
- Πλαστικότητα
- Αίσθηση του βάθους
- 3^η διάσταση

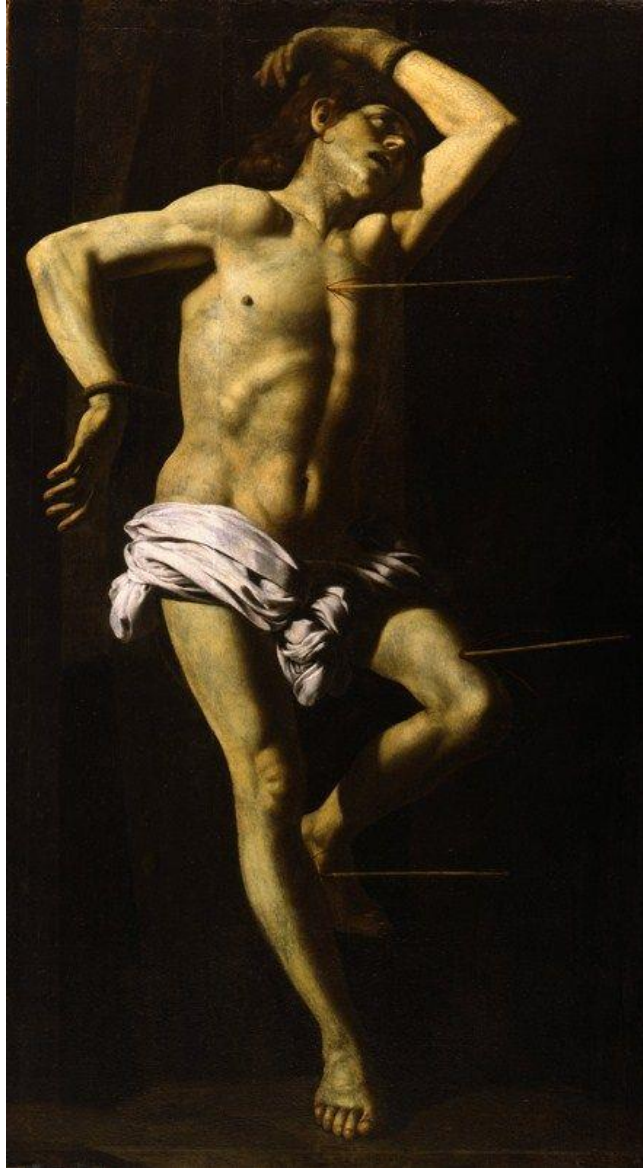

σκιαγραφία:

- το χρώμα δεν εφαρμόζεται στη ζωγραφική επιφάνεια με ενιαίο τρόπο, αλλά διαβαθμίζεται έτσι ώστε να παρέχει στον ζωγράφο έναν δυνητικά απεριόριστο αριθμό αποχρώσεων και χροιών
- τα περιγράμματα είναι πια υποβαθμισμένα προς όφελος της διαβαθμισμένης μετάβασης από τη μία απόχρωση στην άλλη
- οι επί μέρους μορφές αποδίδονται πλαστικά έτσι ώστε να προβάλλονται τρισδιάστατα η μία επάνω στην άλλη
- «*chiaroscuro*» (;): ρεαλισμός, ψευδαίσθηση τρίτης διάστασης, βάθος πεδίου

**Giovanni Battista Caracciolo
(el Batistelo), 1570-1637.**

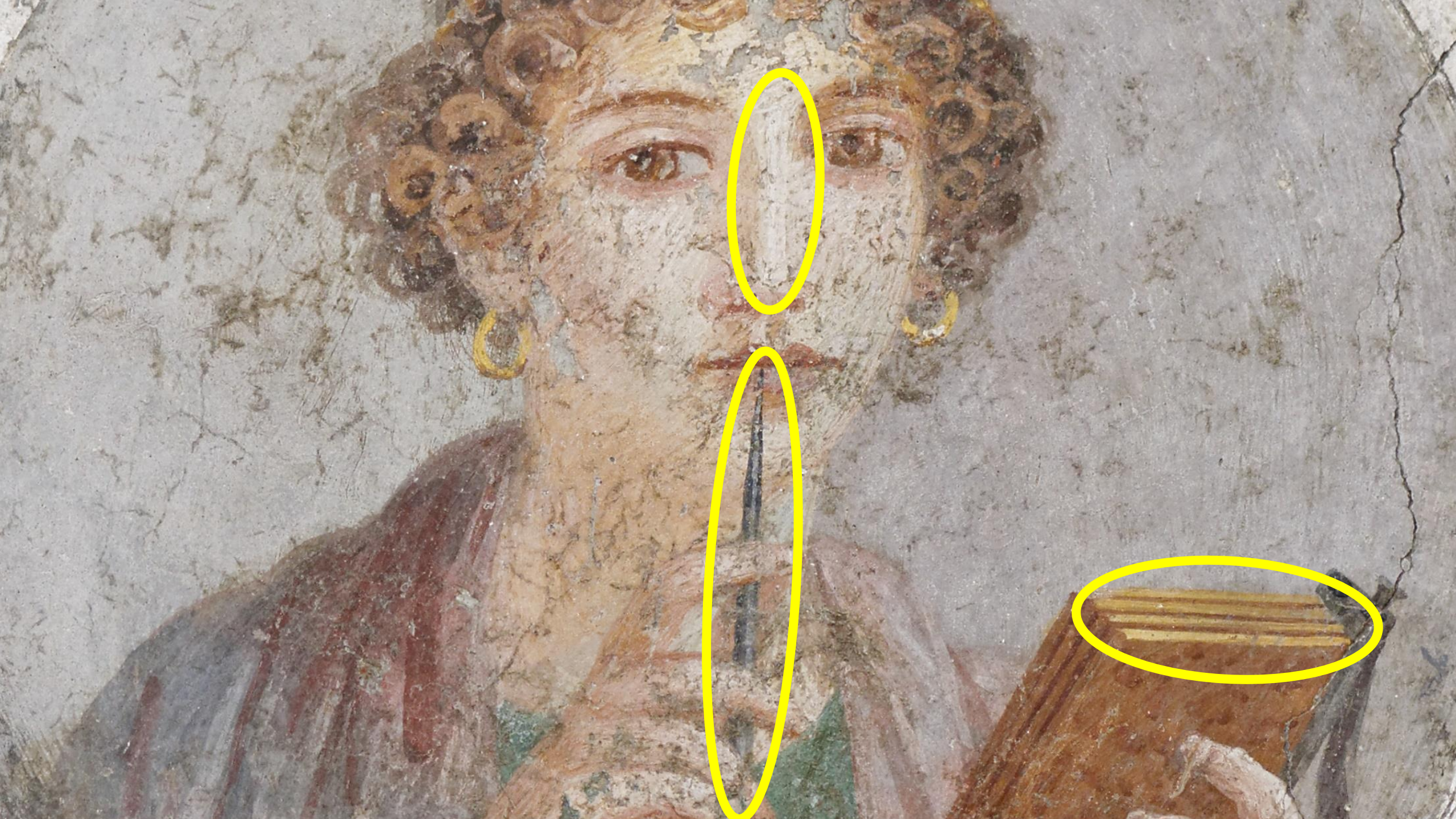

325-300 π.Χ.

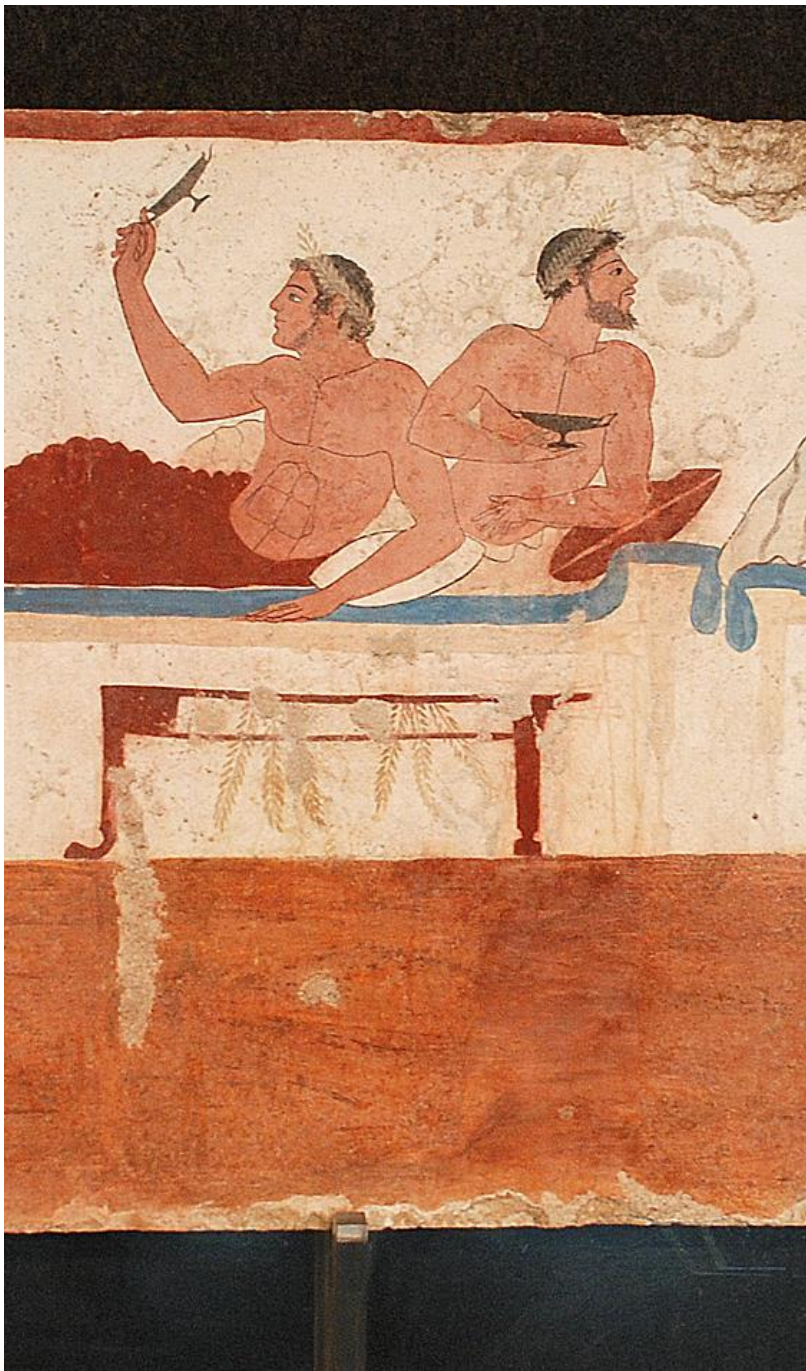

σκιαγραφία:

- το χρώμα δεν εφαρμόζεται στη ζωγραφική επιφάνεια με ενιαίο τρόπο, αλλά διαβαθμίζεται έτσι ώστε να παρέχει στον ζωγράφο έναν δυνητικά απεριόριστο αριθμό αποχρώσεων και χροιών
- τα περιγράμματα είναι πια υποβαθμισμένα προς όφελος της διαβαθμισμένης μετάβασης από τη μία απόχρωση στην άλλη
- οι επί μέρους μορφές αποδίδονται πλαστικά έτσι ώστε να προβάλλονται τρισδιάστατα η μία επάνω στην άλλη
- «*chiaroscuro*» (;): ρεαλισμός, ψευδαίσθηση τρίτης διάστασης, βάθος πεδίου

2. Ζεύξεις και Παρράσιος

Κεφάλαιο 5

Ζεύξις (περ. 430-400 π.Χ.)

- Διάδοχος του Απολλόδωρου (*ΦΙ* 35.61)
- Σκιαγραφία, πιστότητα, ακρίβεια (*diligentia*)
- Διαβόητος για τον τρυφηλό του βίο

Ζεύξις (περ. 430-400 π.Χ.)

- Διάδοχος του Απολλόδωρου (*ΦΙ* 35.61)
- Σκιαγραφία, πιστότητα, ακρίβεια (*diligentia*)
- Διαβόητος για τον τρυφηλό του βίο

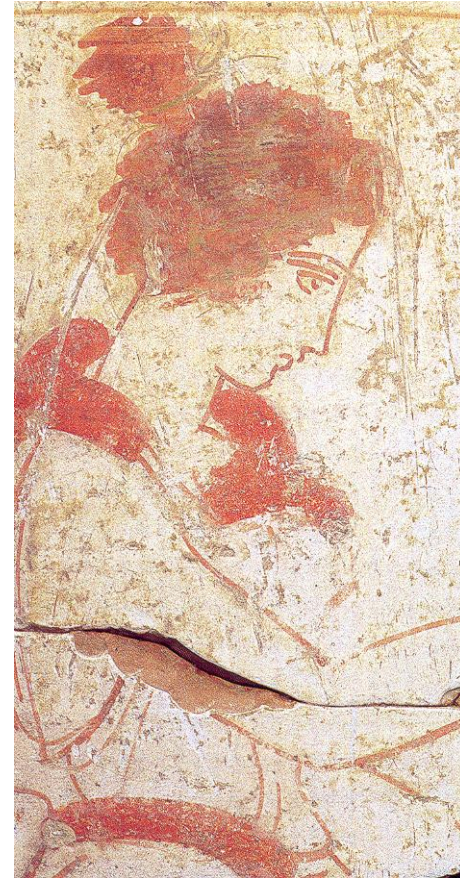
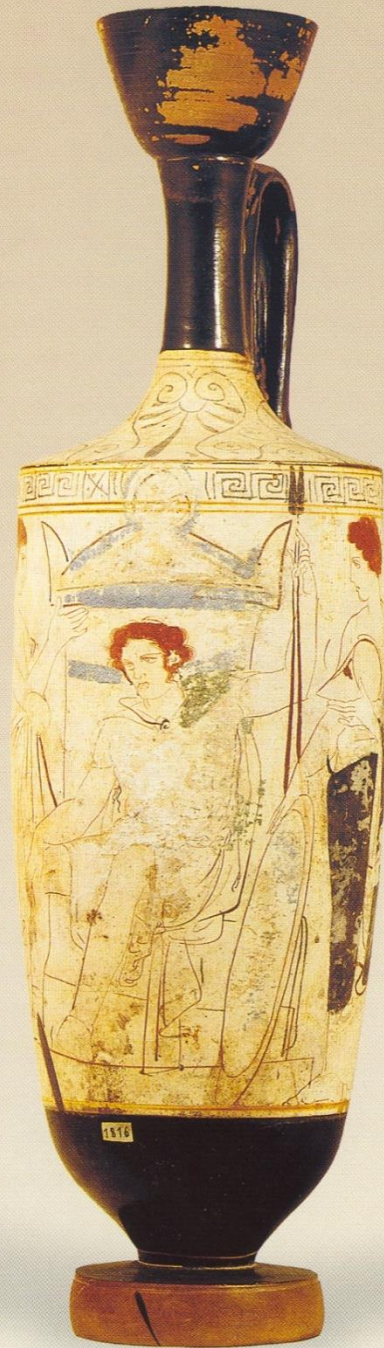
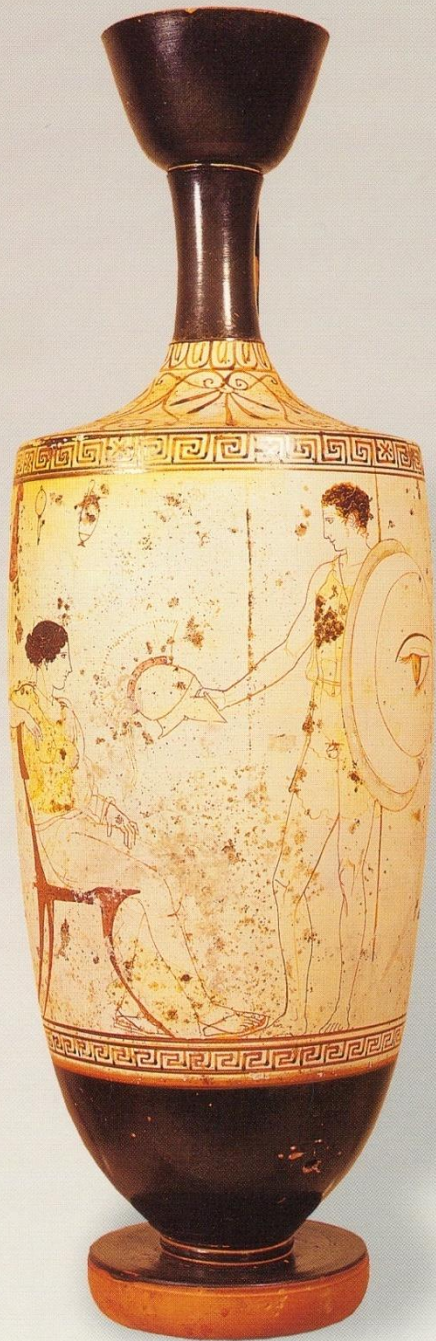
Παρράσιος (περ. 420-400 π.Χ.)

- Αντιζηλία με Ζεύξι (*ΦΙ* 35.64-65)
- Γραμμικό σχέδιο, περιγράμματα
  - Καθαρά χρώματα

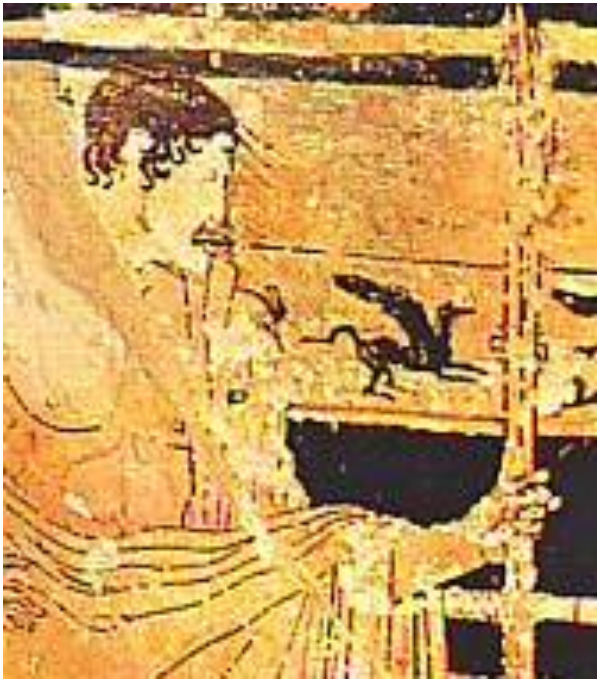

Αττικός ερυθρόμορφος σκύφος. Πηνελόπη και Τηλέμαχος. Περ. 440 π.Χ. Chiusi, Εθνικό Μουσείο C1831.

Σκίαση και ψευδαίσθηση

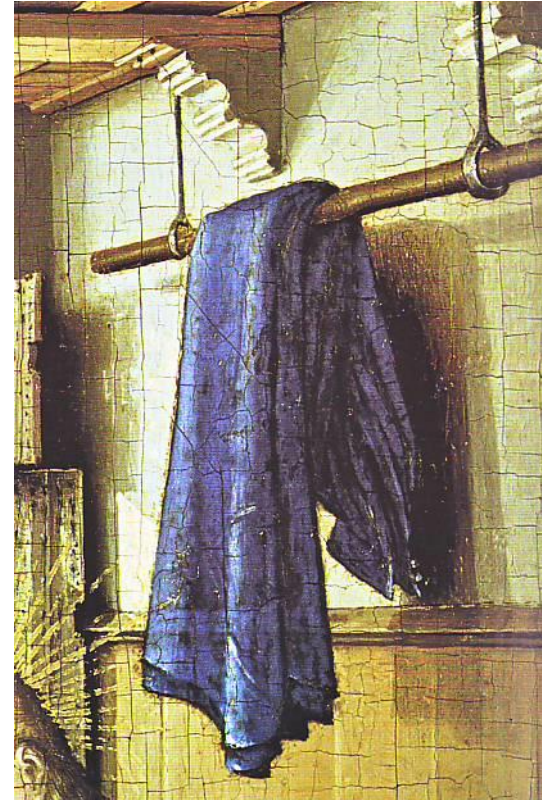
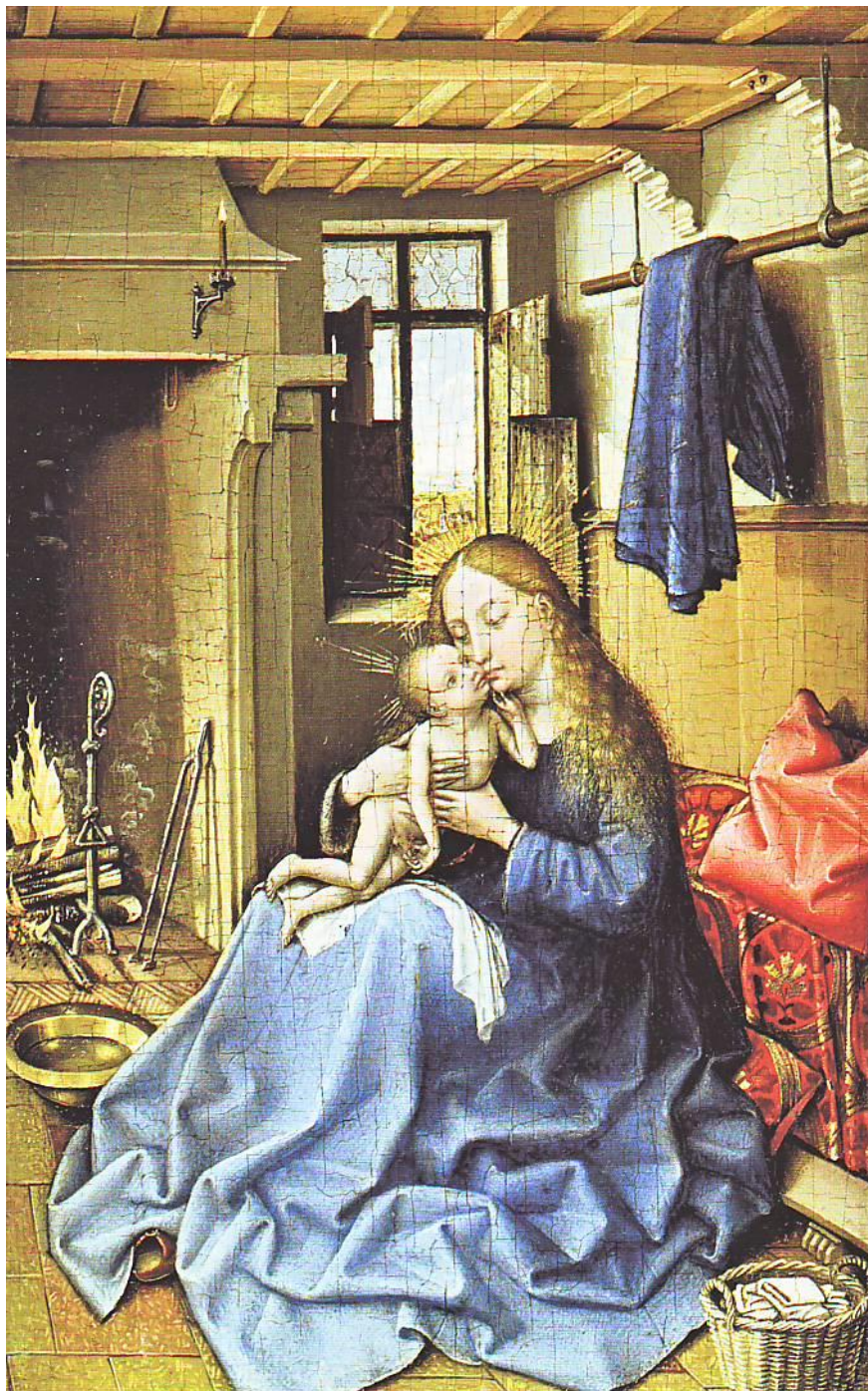

Trompe-l'oeil

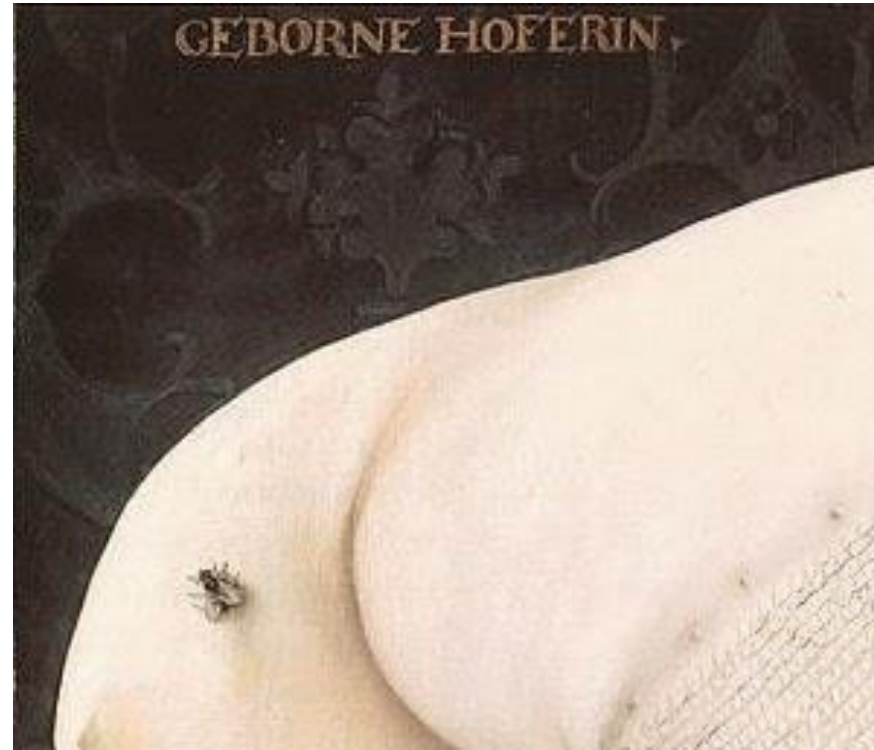
*Η Παναγία με το Θείο Βρέφος. Περ. 1435.
Λονδίνο, Εθνική Πινακοθήκη.*

Antonello da Messina, *Ο Χριστός Ευλογών*.
Περ. 1465. Λονδίνο, Εθνική Πινακοθήκη 673.

Αγνώστου, Προσωπογραφία Γυναίκας της Οικογένειας Χόφερ. Περ. 1470. Λονδίνο, Εθνική Πινακοθήκη 722.

Πέργαμος, περ. 150 π.Χ.

Φιλοστράτου, *Εικόνες* 1.23 (Νάρκισσος)

[...] Η σπηλιά είναι του Αχελώου και των Νυμφών, και έχει ζωγραφιστεί πιστά. Τα αγάλματα είναι κακότεχνα, φτιαγμένα με ντόπια πέτρα. Μερικά έχουν φθαρεί από το χρόνο, άλλα τα ακρωτηρίασαν τα παιδιά των γελαδάρηδων και των βοσκών, που σαν νήπια που είναι δεν αντιλαμβάνονται το θείο. Και ούτε είναι η πηγή αμέτοχη στις βακχικές τελετουργίες, αφού ο Διόνυσος τη φανέρωσε στις Νύμφες του Ληνού. Κι έτσι είναι σκεπασμένη με αμπελόκλημα και κισσό, και ωραία αναρριχόμενα φυτά και είναι γεμάτη τσαμπιά σταφύλι και καλαμιές που κάνουν τους θύρσους. Μελωδικά πτηνά έχουν μαζευτεί εκεί και τραγουδούν το καθένα το σκοπό του, και λευκά άνθη φύτρωσαν γύρω από τη λιμνούλα, λουλούδια που δεν ήταν εκεί πριν, αλλά φύτρωσαν για χάρη του αγοριού. **Κι επειδή ο πίνακας επιδιώκει την αληθοφάνεια, βλέπουμε δροσοσταλίδες να στάζουν από τα άνθη, όπου έχει καθίσει και μια μέλισσα – και δεν ξέρω τι από τα δύο συμβαίνει: αυτή εξαπατήθηκε από τη ζωγραφική και κάθισε εκεί ή ο σκοπός του ζωγράφου ήταν να εξαπατήσει εμάς και τη ζωγράφισε έτσι που να πιστέψουμε ότι είναι αληθινή; Ας είναι όμως.[...]**

4. Οπτικοποιώντας τον χώρο:
σκηνογραφία

σκηνογραφία

Η απόδοση του τρισδιάστατου χώρου, κυρίως του δομημένου περιβάλλοντος, με ζωγραφική χρήση των γεωμετρικών αναλογιών και του σκιοφωτισμού.

σκηνογραφία

- Επινοήθηκε από / για τον Σοφοκλή (Αριστοτέλους, *Ποιητική* 1449a18)
- Βιτρούβιος (7 Πρ. 11): από τον ζωγράφο Αγάθαρχο, για τραγωδία του Αισχύλου
- Πλούταρχος (*Αλκιβιάδης* 16): ο Αγάθαρχος διακόσμησε με τοιχογραφίες ή πίνακες την οικία του Αλκιβιάδη / (*Περικλής* 13): σύγχρονος του Ζεύξιδος
- Απολλόδωρος: σκιαγράφος ή σκηνογράφος; (Ησύχιος, Σ, s.v. 967 και 968 [Latte])

scaenographia

oporteat ad aciem oculorum radiorumque extentionem certo loco centro constituto lineas ratione naturali respondere, uti de certa re certae imagines aedificiorum in scaenarum picturis redderent speciem et, quae in directis planisque frontibus sint figurata, alia abscedentia, alia prominentia esse videantur.

Vitruvius 7 praef. 11

scaenographia

αφού ορισθεί ένα σταθερό σημείο ως κέντρο, οι ευθείες [ενν. που καταλήγουν σε αυτό] θα πρέπει να ανταποκρίνονται σε φυσική αναλογία με το σημείο των οφθαλμών και την προέκταση των ακτινών, ώστε από ένα σταθερό σημείο οι απεικονίσεις των κτιρίων στο σκηνικό να αναπαράγουν μια εικόνα με μερικές [ευθείες] να φαίνεται ότι προεκτείνονται και άλλες ότι υποχωρούν όταν ζωγραφίζονται στα κάθετα επίπεδα και μέτωπα [του σκηνικού οικοδομήματος].

Vitruvius 7 praef. 11

scaenographia

scaenographia est frontis et laterum abscedentium adumbratio ad circinique centrum omnium linearum responsus.

Vitruvius 1.2.2

scaenographia

η σκηνογραφία είναι η σκιασμένη απόδοση των προσόψεων και των πλευρών τους που υποχωρούν, με όλες τις γραμμές να ανταποκρίνονται στο σημείο [κέντρο] του διαβήτη (*circinus / κίρκινος*).

Vitruvius 1.2.2

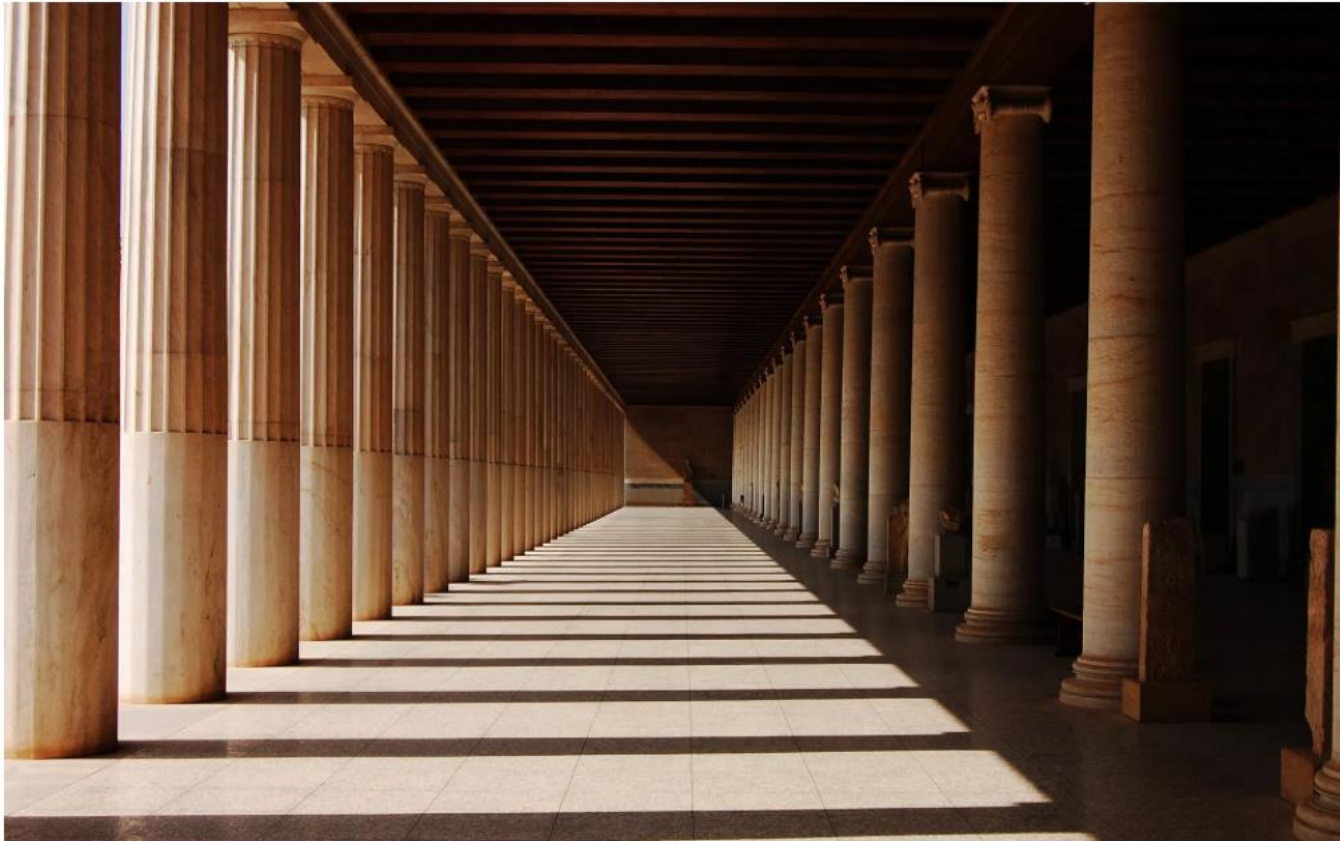

«προοπτική»

Όταν κοιτάμε από το ένα άκρο μιας κιονοστοιχίας στο άλλο, προς όλο το μήκος της, παρόλο που η κατασκευή της είναι τελείως συμμετρική και αποτελείται ολόκληρη από κίονες ίσου ύψους, μοιάζει να ελαττώνεται σιγά-σιγά στο σχήμα ενός κώνου που στενεύει και φέρνει την οροφή προς το δάπεδο και την αριστερή πλευρά προς τη δεξιά μέχρι να τις ενώσει στην αθέατη κορυφή του κώνου.

Λουκρήτιος, *De Rerum Natura* 4.426-431

...παρόλο που η κατασκευή της είναι τελείως συμμετρική και αποτελείται ολόκληρη από κίονες ίσου ύψους, μοιάζει να ελαττώνεται σιγά-σιγά στο σχήμα ενός κώνου που στενεύει και φέρνει την οροφή προς το δάπεδο και την αριστερή πλευρά προς τη δεξιά μέχρι να τις ενώσει στην αθέατη κορυφή του κώνου...

«προοπτική»

το μάτι του θεατή πρέπει να ξεγελιέται ακολουθώντας τους καλομελετημένους κύκλους της εικόνας

Φιλόστρατος, Εικόνες 1.4

Sandro Botticelli, *Ο Άγιος Αυγουστίνος στο Σπουδαστήριό του*. Περ. 1494. Φλωρεντία, Πινακοθήκη Uffizi.

Piero della Francesca(;), *Ιδανική Πόλη*. Περ. 1470.
Urbino, Εθνική Πινακοθήκη Marche 1990 D37.

Κατωιταλιωτικός ερυθρόμορφος ελικωτός κρατήρας.
Αχιλλεύς και Θερσίτης, ενδεχομένως από δραματική
παράσταση. Περ. 340 π.Χ. Βοστώνη, Μουσείο Καλών
Τεχνών 03.804.

Θραύσμα απουλικού κρατήρα από τον Τάραντα.
Σκηνή τραγωδίας. περ. 360-350 π.Χ. Würzburg,
Μουσείο Martin von Wagner.